

УДК 159.95

А. Ш. КовальОдеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра диференціальної і експериментальної психології**ФАЗОВА СИНГУЛЯРНІСТЬ І ДЕЛІНКВЕНТНИЙ ПІДЛІТОК**

У цьому дослідженні виділено період фазової сингулярності для середньогрупового делінквентного підлітка, позначено статеву диференціацію і систематизовано кількісні дані скоєних правопорушень у підлітковому віці. Дослідження має значення для профілактики і зниження рівня підліткової злочинності.

Ключові слова: фазова сингулярність, делінквентний підліток, період-С, злочин, фактор часу.

Проблема підліткової злочинності завжди викликала і викликає дотепер особливу стурбованість. Не можна заперечувати той факт, що, незважаючи на величезну кількість досліджень у цій сфері, рекомендацій та інструкцій, ситуація з підлітковими правопорушеннями не стає більш ясною, а отже, прогнозованою і регульованою.

Напружена, нестійка соціально-економічна обстановка, що склалася сьогодні в нашому суспільстві, сприяє зростанню різних відхилень у розвитку й поведінці підлітків. Проблема делінквентної поведінки стосується суспільства в цілому і викликає тривогу не тільки з приводу сьогодення, але також і майбутнього.

Психологи відзначають посилення таких тривожних моментів у поведінці підлітків, як агресивність і жорстокість. Нагальним завданням педагогів, психологів, соціологів стає з'ясування факторів, причин і умов, що детермінують посилення делінквентної поведінки в підлітків.

У нашому дослідженні, використовуючи циклоїдну модель пережитого часу, створену Б. Й. Цукановим, ми аналізуємо:

- які злочини найчастіше зустрічаються в підлітковому віці;
- коли саме підліток вчиняє правопорушення.

Підлітковим віком вважається період онтогенезу, перехідний між дитинством і дорослістю. Виділений був як особливий період у ХІХ столітті. Однозначно сказати, у яких межах знаходиться підлітковий вік, складно, тому що у вікових періодизаціях існує плутанина. Залежно від того, чи розглядається як особливий етап розвитку ранній юнацький вік, підлітковому віку відводиться період від 10–11 до 15 років чи 11–12 до 16–17 років. У психології пережитого часу початок підліткового періоду відповідає $1\frac{1}{2}C = 11,5$ років, а кінець $2C = 15,3$ років, де C — великий біологічний цикл життєдіяльності організму індивіда.

Питання про те, чи цілком належить підлітковий вік до кризового віку і яка тривалість кризи, є дискусійним.

Підлітковий вік характеризується різкими, якісними змінами, що стосуються всіх сторін розвитку. Біологічно він належить до пубертату — "стадії другого перетворення вигляду" [2].

Період складний, оскільки інтенсифікація і завершення процесу біологічного дозрівання не збігається із завершенням психосоціального розвитку. Специфічна для цієї фази неврівноваженість чуттєвого життя створює в роки пубертату підвищений ризик невротичних, психотичних, депресивних захворювань і антисоціальної поведінки. Специфічні проблеми виявляються під час пубертату у сфері сексуальності, у зв'язку з тим, що підліток залишає рідний дім, у відносинах із дорослими і з друзями в набутті уявлення про моральні норми, про моральність. Потреба підлітка в автономії вступає в протиріччя з тим, що він залежний і чекає від дорослих допомоги, захисту тощо. Ця суперечливість, а також підпорядкованість підлітка нормам групи робить підлітковий вік особливо небезпечним, через можливість виникнення різних форм девіантної і делінквентної поведінки.

Делінквент (від лат. *delinquentis*) — правопорушник, злочинець. У США цей термін застосовується до неповнолітніх, яких визнали винними в кримінально караних діях [3].

Вітчизняна юридична психологія називає два основні фактори, що зумовлюють злочинність неповнолітніх: негативний вплив зовнішнього середовища й особистість самого неповнолітнього [4]. Найчастіше злочин учиняють "важкі", педагогічно "запущені" підлітки.

За нормальних умов процес засвоєння моральних і правових норм закінчується в підлітковому віці (до 14–16 років). Закон установлює часткову кримінальну відповідальність (за вбивства, крадіжки, грабежі, розбої, зґвалтування й інші небезпечні злочини) з 14 років і повну кримінальну відповідальність за всі злочини, передбачені кримінальними законами, з 16 років [2].

Усі підлітки цього віку — школярі, вони перебувають на утриманні в батьків, а провідною діяльністю для них залишається навчання. Соціальний статус підлітка мало чим відрізняється від дитячого. А відповідальність за злочини аж ніяк не дитяча, хоча підлітки швидше за все цей факт не надто добре усвідомлюють.

Дитина в процесі розвитку переживає певні кризові періоди, що характеризуються якісно новими стрибками розвитку її психіки й організму, які призводять до формування певних психологічних новоутворень.

Стрибкоподібний, різкий прояв якісно нових властивостей психіки підлітка вимагає від дорослих, батьків, учителів перебудови стосунків у спілкуванні з дитиною, а також зміни виховних заходів і впливів.

У найбільш суб'єктивно несприятливий період підлітки заглиблюються в себе. Батьки часто не реагують на ті зміни, що відбуваються в дітях.

Проблеми починаються тоді, коли в підлітків змінюється манера поведінки. Батьки намагаються змінити підлітка старими способами, що не працюють. Підвищена конфліктність і різкість у підлітка найчастіше викликана прискореним статевим дозріванням, і як наслідок цього виникає емоційна нестійкість, підвищена збудливість, неврівнова-

женість, неадекватність реакцій. Прагнучи позбутися опіки і впливу дорослих, підліток стає критичним стосовно батьків і вчителів, починає загострено відчувати і помічати їхні недоліки, брати під сумнів поради.

Підлітковий вік — це період глибокої самотності. Те, що для дорослих людей є симптомом психічної патології, те для підлітка статистично нормально. У підлітковому віці майже всі акцентуйовані. Це вікова особливість. Вассерман у своїй біографії написав: "Я перебував у стані перманентного божевілля".

Психологічний словник визначає поняття "криза" як умовне найменування перехідних етапів вікового розвитку, що посідають місце між стабільними (літичними) періодами [3].

Е. Еріксон розглядає кризу як вирішення основного завдання віку; З. Фрейд як зміну стадій психосексуального розвитку; Л. С. Виготський визначає кризу як цілісну зміну особистості дитини, що регулярно виникає на стику стабільних періодів.

Лао Дзи, сучасник Конфуція, який жив у VI столітті до нашої ери, писав: "Є час — бути попереду, і час прямувати, час — бути в русі, час зберігати спокій, час напливу сил і виснаження, безпечний час і час відчувати страх".

Можна припустити, що для делінквентного підлітка є час порушувати закон і час відповідальності за це. Насправді, часовий фактор вчинення злочину розглядався або приблизно, або не розглядався зовсім.

Життя людини складається з чергування підйомів і спадів, однозначно узгоджених із закономірностями пережитого часу. Б. Й. Цуканов експериментально довів, що в кожній людині в безпосередньо пережитій тривалості існує власна одиниця часу (τ), яка є жорсткою константою і вимірює хід часу, який переживає індивід. Людина має набір індивідуально зумовлених часових властивостей. Від індивідуальної одиниці часу залежить онтогенез психіки. У цілому, розвиток психіки протікає дискретно, відповідно до дискретного ходу внутрішнього біологічного годинника [1]. Періоди вікового розвитку представлено Б. Й. Цукановим у вигляді великих біологічних циклів, якими можна описати вікову періодизацію, психологічні злами, початок хвороб, яким "надається перевага".

Точкою сингулярності називається момент часу, у якому закінчуються періоди різної тривалості. У них спостерігаються найбільш значна зміна в психіці індивіда. Відомо, що в середині циклу людина відчуває себе фізично й морально краще, ніж на початку і наприкінці.

З огляду на цей факт, ми припустили, що, використовуючи закони пережитого часу, можна визначити момент вчинення злочину для середньостатистичного індивіда, а також виділити основні правопорушення, властиві підліткам.

Дослідження проводилося на базі статистичних даних за листопад 2002 р.; квітень, червень, серпень 2003 р. міського ОКМСН. Кількість — 209 осіб. З них 20 дівчаток, 189 хлопчиків. Вікові межі від 14 до 18 років. Дані, які були нам відомі:

- стать того, кого випробовують;
- дата вчинення злочину;

- дата народження;
- вид злочину.

Спочатку ми обраховували вік у роках для кожного підлітка. Потім також для кожного підлітка обчислювали період C , у якому підліток перебував у момент вчинення злочину; а після, шляхом вирахування середньоарифметичного, отримали дані для "середньогрупового суб'єкта". Проведена була також диференціація за статтю.

Як результат, середній вік на момент злочину в підлітків дорівнює 16,81 років; для дівчаток цей вік складає 16,7 років; для хлопчиків 16,83 років.

Використовуючи C — періодичність, отримуємо:
 для середньогрупового суб'єкта $C = 2,21 \approx 2 \frac{1}{4} C$;
 для дівчаток $C = 2,2 \approx 2 \frac{1}{4} C$;
 для хлопчиків $C = 2,21 \approx 2 \frac{1}{4} C$.

Отже, ми можемо з упевненістю сказати, що середньостатистичний підліток вчиняє злочин у період між $2 C$ і $2 \frac{1}{4} C$.

Ми вже згадували про те, що закономірності пережитого часу виявляються в коливаннях усіх видів життєдіяльності людини. Стабільні (літичні) періоди змінюються критичними.

За даними робіт Б. Й. Цуканова та його учнів, ми знаємо, що період $2 C$ є кінцем великого біологічного циклу, закінченням особистісного дозрівання. Людина подорослішала, але ще не звикла до цього. Криза супроводжується соматичними захворюваннями, порушенням сну. Виявляється інтерес до людей більш старшого віку. Відбувається переоцінка цінностей, тривожить майбутнє. Цю кризу можна охарактеризувати як "кризу шоку від самого себе". Період $2 C - 2 \frac{1}{4} C$ вважається літичним. Проблеми вирішуються самі собою, більш-менш поліпшується настрій, успішність. Підлітки хочуть подобатися тим, хто їх оточує, хочуть соціального визнання. $2 \frac{1}{4} C$ — критичний період. Основні характеристики: образливість, конфліктність, дратівливість. Погане самопочуття, незважаючи на те, що соматика в порядку.

Далі ми проранжували види правопорушень, учинені підлітками.

Таблиця

Статистика правопорушень

№	Номер статті	Кількість осіб	Середній вік
1	Ст. 115	2	18,08
2	Ст. 121	2	15,16
3	Ст. 122	2	16,25
4	Ст. 125	1	18
5	Ст. 152	6	16,85
6	Ст. 185	105	16,62
7	Ст. 186	44	16,88
8	Ст. 187	9	17,16
9	Ст. 188	2	17,21

Закінчення таблиці

№	Номер статті	Кількість осіб	Середній вік
10	Ст. 190	7	16,88
11	Ст. 194	2	17,66
12	Ст. 198	1	16,67
13	Ст. 257	2	17,34
14	Ст. 263	2	16,5
15	Ст. 286	1	17,17
16	Ст. 289	1	17,67
17	Ст. 296	13	17,09
18	Ст. 309	3	17,80
19	Ст. 316	2	17,62
20	Ст. 358	1	18,08
21	Ст. 361	1	17,83

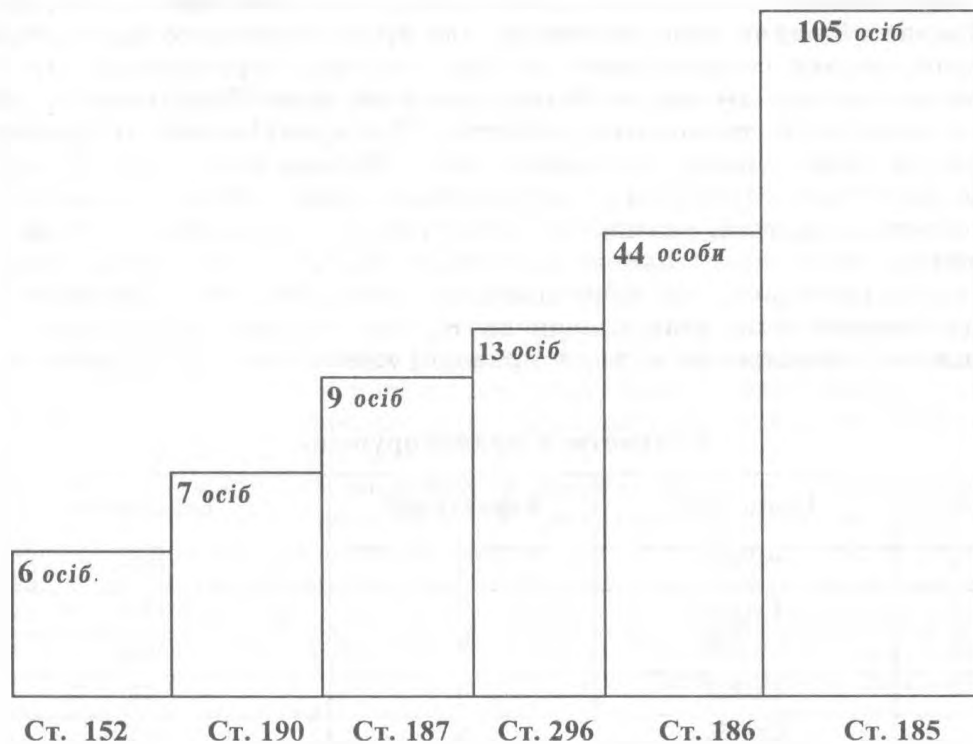

Рис. Діаграма кількісного розподілу правопорушень

Ст. 152 — зґвалтування.

Ст. 190 — шахрайство.

Ст. 296 — хуліганство.

Ст. 187 — розбій.

Ст. 186 — грабіж.

Ст. 185 — крадіжка [5].

Структура злочинності неповнолітніх має свої особливості. Для неї характерне різке зростання кількості злочинів майнових і пов'язаних з насильством. "Питома вага зґвалтувань, розбоїв і грабежів по справах неповнолітніх утворює вища, ніж у структурі загальної злочинності. Крадіжки, грабежі, розбої та хуліганство складають 76 % усіх справ неповнолітніх із числа направлених до суду, а разом з убивствами, зґвалтуваннями і тяжкими тілесними ушкодженнями — 90 %" [2]. Ці дані абсолютно узгоджуються з даними нашого дослідження, хоча вони стосуються російських підлітків, а нашим контингентом стали підлітки українські.

Реклама забезпеченого способу життя, багаті будинки, машини, ресторани нерідко визначають коло потреб підлітка. Виникає бажання: "Я цього хочу". Однак ігнорується той факт, що підліток не може заробити на це грошей. Благополуччя потрібне негайно. І підліток йде на злочин.

Девіантна поведінка підлітків має спільні для всіх девіантних підлітків причини. Насамперед це протиріччя між потребами і можливостями їх задоволення. У термінології Р. Мертон це невідповідність між соціальними цінностями, устремліннями і соціально організованими засобами їх задоволення. Джерелом девіантної поведінки служить соціальна нерівність, нерівність можливостей, доступних людям, що належать до різних соціальних груп.

Можна дуже довго міркувати на тему факторів, які штовхають неповнолітніх на шлях злочину. Згадувати способи "неправильного" виховання, обвинувачувати школу, сім'ю і вулицю, вплив поганих компаній і т. ін. Так, усе це є складовими, що в сумі дають безліч можливих варіантів розвитку підлітка, як позитивних, так і негативних. І все-таки, враховуючи особливості й соціальну ситуацію, не можна забувати про третій, дуже немаловажний, а, можливо, й визначальний фактор — час. У слідчій і судовій практиці питання локалізації подій у часі дуже часто виявляються центральними.

У нашому дослідженні ми визначили середній вік, у якому підліток учиняє злочин. Спираючись на закони пережитого часу, виділили віковий період для середньогрупового суб'єкта, що знаходиться між 2 С и 2 ¼ С. Якщо підліток учинив злочин, то він повинен бути покараний. Але, можливо, варто враховувати при визначенні покарання те, що в момент виділеної нами кризи підлітку дуже складно володіти собою й утриматися від помилкового кроку.

Саме з метою профілактики злочинів психологам варто звернути увагу на наведені нами дані, використовуючи метод хронометричної проби Б. Й. Цуканова і розроблену ним циклоїдну модель переживання часу [1]. Для кожного підлітка за цим методом можливо визначити особисто його точку сингулярності під час підліткової кризи. Це дасть можливість знати, у який момент варто посилити увагу і вжити потрібних заходів щодо підлітка, який саме зараз знаходиться в моменті сингулярності й може зробити все, що завгодно. Близько 85 % рецидивістів свій перший злочин вчинили у віці до 18 років. Щоб реально скоротити відсоток підліткових злочинів, потрібно використовувати нові психологічні розробки і застосовувати їх, по можливості, саме для профілактики.

Література

1. Бауэр М., Фрайбергер Г., Гоуельбек Г., Кискер Г. Психотерапия. Психосоматика. Психиатрия. — Москва: Алемейа, 1999. — 57 с.
2. Васильев В. Л. Юридическая психология. — СПб.: Питер Ком, 1998. — 415 с.
3. Мещерякова Б. Г., Зинченко В. П. Большой психологический словарь. — СПб.: Прайм-Еврознак, 2003. — 127 с.
4. Цуканов Б. И. Время в психике человека. — Одесса: Астропринт, 2000. — 220 с.
5. Кримінальний кодекс України. — Харків: Одиссей, 2003.

А. Ш. Коваль

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра дифференциальной и экспериментальной психологии.

ФАЗОВАЯ СИНГУЛЯРНОСТЬ И ДЕЛИНКВЕНТНЫЙ ПОДРОСТОК

Резюме

В этом исследовании выделен период фазовой сингулярности для среднегруппового делинквентного подростка, обозначена половая дифференциация и систематизированы количественные данные совершаемых правонарушений в подростковом возрасте. Исследование имеет значение для профилактики и снижения уровня подростковой преступности.

Ключевые слова: фазовая сингулярность, делинквентный подросток, период - C, преступление, фактор времени.

A. Koval

Odessa National University named I. I. Mechnikov

PHASE SINGULARITY AND DELINQUENT TEENAGER

Summary

In this investigation period of the phase singularity for middle-group delinquent teenager is emphasized, sexual differentiation is denoted, quantitative information of teenage is systematized. The investigation is of great importance for precaution and reduction of the level of teenagers delinquency.

Keywords: phase singularity, delinquent teenager, Period - C, crime, time factor.